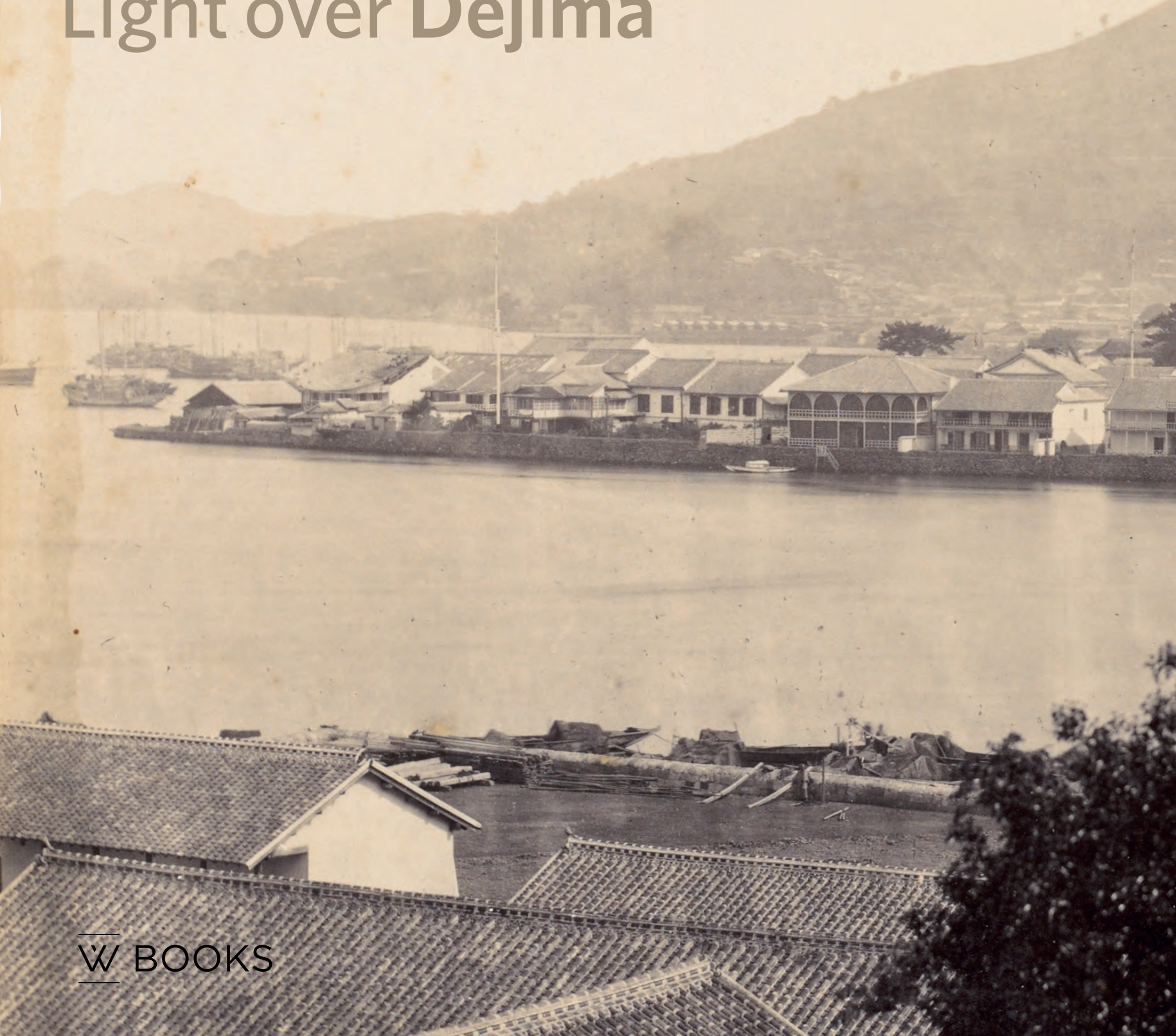

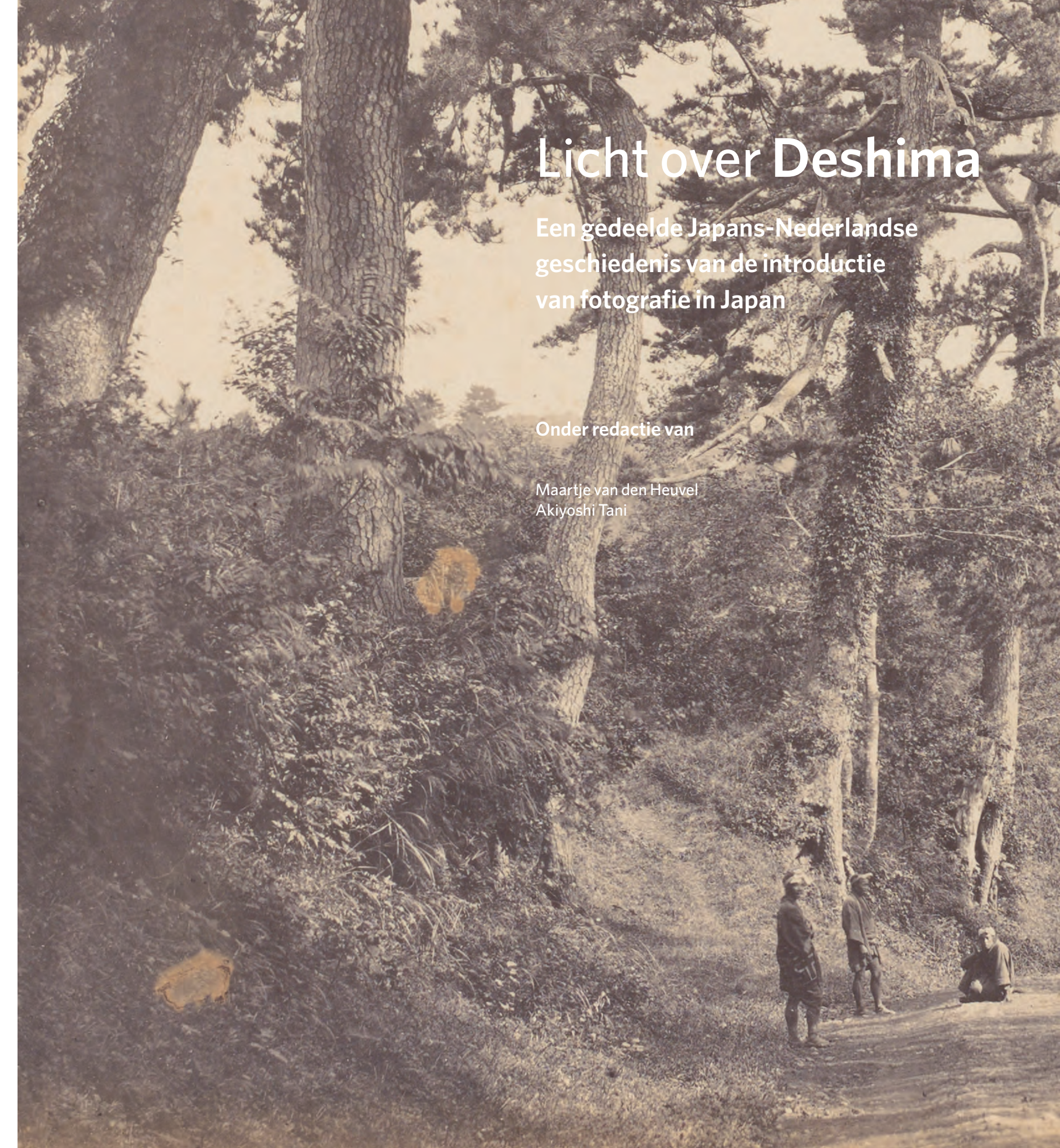
Licht over Deshima

出島に降り注ぐ光

Light over Dejima

1843-1870

A sepia-toned photograph of a forest. Several large, thick tree trunks are visible, with dense foliage and branches filling the upper part of the frame. In the lower right foreground, three people are standing on a path or clearing, looking towards the left. The overall tone is historical and naturalistic.

Licht over Deshima

Een gedeelde Japans-Nederlandse
geschiedenis van de introductie
van fotografie in Japan

Onder redactie van

Maartje van den Heuvel
Akiyoshi Tani

Light over Dejima

A Japanese-Dutch Shared
History of the Introduction
of Photography in Japan

Edited by

Maartje van den Heuvel
Akiyoshi Tani

出島に降り注ぐ光

日本における写真の導入をめ
ぐる日蘭の共有の歴史

編集：

マールティエ・ファン・デン・ホーフェル
谷 昭佳

INHOUD

5	Voorwoord	Kurt De Belder, Kazuo Shibata, Marianna van der Zwaag
9	Toegangspoort voor fotografie	
51	Licht over Deshima	Een gedeelde Japans-Nederlandse geschiedenis van de introductie van fotografie in Japan Maartje van den Heuvel
61	Vroege verkenningen van de fotografie in Japan: import uit Nederland	Akiyoshi Tani
75	Terug naar de oorsprong	Een geschiedenis van het onderzoek naar de introductie van de fotografie in Japan Herman Moeshart
83	De geschiedenis van fotografische collecties in Japan	Junichi Himeno
91	Verantwoording afbeeldingen	
99	Arts en de opkomst van de fotografie	
211	Europeanen en Japanners	
283	Onrust en militaire aanwezigheid	
309	De weg naar modernisering	
321	Bibliografie	
322	Met dank aan	
322	Over de auteurs	

CONTENTS

6	Preface Kurt De Belder, Kazuo Shibata, Marianna van der Zwaag
9	Photography's Gateway
99	Physicians and the Emergence of Photography
163	Light over Dejima A Japanese–Dutch Shared History of the Introduction of Photography in Japan Maartje van den Heuvel
173	Early Exploration of Photography in Japan: Import from the Netherlands Akiyoshi Tani
187	Tracing the Origins A History of Research on the Introduction of Photography to Japan Herman Moeshart
195	Collecting and Conservation of Photographs in Japan Junichi Himeno
204	Image credits
211	Europeans and Japanese
283	Unrest and military Presence
309	The Path to Modernisation
321	Bibliography
322	With thanks to
322	About the authors

目次

7	序文 クルト・デ・ベルダー, 山口 敦子, マリアンナ・ファン・デル・ズワーフ
9	写真が日本に伝わった玄関口
99	日本における医師と写真の伝習
211	ヨーロッパ人と日本人
243	出島に降り注ぐ光 日本における写真導入の日蘭史 マールチェ・ファン・デン・フーヴェル
253	日本に於ける最初期の写真術の探究 - オランダからの導入 谷 昭佳
263	起源をたどる - 日本への写真伝来に関する研究史 ヘルマン・ムスハルト
271	日本における写真コレクションの歴史 姫野順一
277	詳細なキャプション
283	騒乱と西洋列強
309	近代化への道筋
321	参考文献
322	謝辞
322	著者について

Voorwoord

Met veel genoegen presenteren wij u dit boek *Licht over Deshima* en de gelijknamige tentoonstelling in het SieboldHuis. Beide zijn het resultaat van de bijzondere samenwerking tussen Universitaire Bibliotheken Leiden, Nagasaki University Library, Japanmuseum SieboldHuis en meerdere musea en fotocollecties in Nederland en Japan. De wetenschappelijke traditie die Philipp Franz von Siebold mede in gang zette, vormde ook de voedingsbodem voor de introductie van de fotografie in Japan halverwege de negentiende eeuw. Dit boek belicht in tekst en beeld het fascinerende verloop van deze Nederlands-Japanse samenwerking en het Nederlandse aandeel in de opkomst van de fotografie in Japan. Tegelijkertijd laat het zien hoe de fotografie uit de periode van circa 1840 tot 1870 een onschatbare historische bron vormt voor onderzoek naar een tijdperk van ingrijpende veranderingen in Japan.

De fotografiegeschiedschrijving van Japan begon in de jaren tachtig aan het toenmalige Prentenkabinet van de Universiteit Leiden, met het pionierende werk van Herman Moeshart en Ingeborg Leijerzapf aan de oudste publieke fotohistorische fotocollectie van Nederland. Hun onderzoek richtte zich op vroege Japanse fotografie in Nederlandse erfgoedcollecties en resulteerde in het boek *Herinneringen aan Japan* (1987), dat bij de Staatsuitgeverij verscheen in het Nederlands en het Japans. Een belangrijke impuls kwam daarna van Nagasaki University Library, die fotografie uit verschillende internationale collecties in onderlinge samenhang toegankelijk en doorzoekbaar maakt in de online Global Database for Old Japanese Photographs.

Het onderhavige boek bouwt voort op deze solide basis en verwerkt tevens sindsdien opgedane inzichten en nieuw in kaart gebrachte fotocollecties in Nederland en Japan. Anders dan destijds is aan de Leidse redactie, onder leiding van conservator fotografie Maartje van den Heuvel, een Japanse redactie toegevoegd van Akiyoshi Tani van het Historiographical Institute van de University of Tokyo. Doordat dit boek ook in het Engels verschijnt, bereikt deze bijzondere geschiedenis van de fotografie een breder internationaal publiek van kunsthistorici, historici en andere onderzoekers en geïnteresseerden.

De foto's in dit boek zijn voornamelijk afkomstig uit de collecties van Universitaire Bibliotheken Leiden, Nagasaki University Library, de Koninklijke Verzamelingen, Het Scheepvaartmuseum Amsterdam, het Rijksmuseum Amsterdam, De Nederlandsche Bank en Erfgoed Leiden en Omgeving. Terwijl in Nederland het Nederlands Fotogenootschap de samenwerking heeft ondersteund en bevorderd, is het fantastisch hoe deze instellingen in Nederland en Japan bereidheid hebben getoond om hun digitale collecties voor dit project beschikbaar te stellen. Hun medewerking onderstreept hoe samenwerking cultureel erfgoed toegankelijk maakt voor onderzoekers en een breed publiek.

Licht over Deshima verschijnt tijdens een bijzonder jubileum: tweehonderd jaar geleden maakte Von Siebold, in 1826, zijn hofreis naar Edo. Deze reis gaf een belangrijke impuls aan zijn onderzoek naar Japan en aan de uitwisseling van kennis tussen Oost en West. Wij hopen dat dit boek en deze tentoonstelling bezoekers uitnodigen om de vroegste fotografie van Japan te ontdekken en de gedeelde geschiedenis van Nederland en Japan opnieuw te beleven. Bovenal laten zij zien hoe duurzame samenwerking tussen universiteiten, erfgoedinstellingen en musea leidt tot nieuwe kennis, wederzijds begrip en blijvende verbindingen. Ook nodigen zij een breed publiek uit om deze geschiedenis opnieuw, nu via het bijzondere medium van de fotografie, te ontdekken.

Kurt De Belder

Directeur Universitaire Bibliotheken Leiden

Kazuo Shibata

Directeur Nagasaki University Library

Marianna van der Zwaag

Directeur Japanmuseum SieboldHuis

011

Felice Beato (1832-1909)
*Schepen voor de kust van
Nagasaki*, 1864-1865
Albuminedruk

Felice Beato (1832-1909)
*Ships before the coast of
Nagasaki*, 1864-1865
Albumen print

フェリーチェ・ベアトカ
(1832-1909)
『出島』 1864-1865年頃
鶏卵紙

Milton Miller (1830-1899)

*De buitenlandse nederzetting
Oura, gezien vanuit de Japanse
tuin naast de woning van de
hoofdopzichter op Dejima,
1861-1862
Albuminedruk*

Een foto die de Britse fotograaf Milton Miller op Deshima maakte. Hij heeft deze foto kunnen maken tijdens een reis naar Japan vanuit Hong Kong, waar Milton van 1860 tot 1864 een fotostudio runde. (Régine Thiriez, 'William Pryor Floyd's Views of Hong Kong'. *Photo Researcher* 15 (2011), pp. 61-68: p. 66.)

Milton Miller (1830-1899)

*Oura Foreign Settlement from
Japanese Garden next to Chief
Officer's Residence at Dejima,
1861-1862
Albumen print*

A photograph taken by the British photographer Milton Miller on Deshima. He was able to take this photograph during a trip to Japan from Hong Kong, where Miller ran a photographic studio from 1860 to 1864. (Régine Thiriez, 'William Pryor Floyd's Views of Hong Kong', *Photo Researcher* 15 (2011), pp. 61-68: p. 66.)

ミルトン・ミラー (1830-1899)

『出島の日本庭園から望む大浦外国人居留地』1861-1862年頃
鶏卵紙

英国人写真家ミルトン・ミラーが出島で撮影した写真。ミラーは1860年から1864年まで香港で写真スタジオを営んでおり、香港から日本へ渡航した際にこの写真を撮影することができた。(レジーヌ・ティリエ『ウィリアム・ブライヤー・フロイドの香港風景』「*Photo Researcher*」15号(2011年)、61-68頁: 66頁。)

Licht over Deshima

Maartje van den Heuvel

Een gedeelde
Japans-Nederlandse
geschiedenis van de
introductie van
fotografie in Japan

Tweede helft negentiende eeuw kwam uit het voor-
heen zo gesloten Japan, net als uit andere landen,
een fotografisch beeld naar buiten dat door middel
van reisfotografie en albums een publiek van reis-
lustigen en geïnteresseerden over de hele westerse
wereld bereikte. Maar weinigen weten echter, hoe
de fotografie aanvankelijk in Japan zijn intrede
deed en dat dit een Nederlands-Japanse gedeelde
geschiedenis is. Hoe kwamen de eerste camera's
Japan in? Hoe werd er gepionierd met fotografie,
wat zag dat ontluikend fotografisch oog en hoe
verspreidde de fotografie zich uiteindelijk? Het
eilandje Deshima, voor de kust van Nagasaki,
was cruciaal. ^[003-029]

Deshima: handel, wetenschap en een beetje culturele uitwisseling

De geschiedenis van de introductie van fotografie in Japan neemt ons mee terug naar dit bijzondere eiland Deshima. Op dit eiland hadden Nederlanders het bijzondere en exclusieve voorrecht gekregen om te handelen met Japan, dat zich verder voor buitenlandse uitwisseling en invloed gesloten hield.¹ 233 bij 70 meter groot was Deshima. Nederlanders kwamen hier met een diplomatieke of handels opdracht. Ze arriveerden er om er voor gemiddeld zes jaar te verblijven.² De Japanners wilden in de negentiende eeuw in omgang en cultuur geen vermenging met Europeanen. Met de Portugezen, die eerder rondom de handel ook het katholicisme hadden proberen te verbreiden, hadden ze slechte ervaringen opgedaan. De handelsactiviteit mocht voor de Nederlanders uitsluitend op het eilandje Deshima plaatsvinden. Tot eind 1855 mochten ze het eiland helemaal niet af en daarna mondjesmaat. Op Deshima en vanaf 1855 ook daarbuiten werden de Nederlands nauwgezet gadegeslagen door Japanse beambten, bewakers die 'dwarskijkers' werden genoemd.³

In het dagelijks leven lagen voor de Nederlanders eenzaamheid en vervreemding op de loer. Gestuurd door de klimaatomstandigheden van oceaanstromen en wind, kwam er slechts één keer per jaar aan het einde van de zomer een schip dat goederen bracht, en weer mee terugnam. Contact en handel hadden de Nederlanders niet met Japanners rechtstreeks. Tussen die twee groepen zat de Geldkamer. Nederlanders leverden handelswaar aan dit door Japanners gerunde bureau, de Geldkamer rekende die met de Japanse afnemers af. De Nederlanders kregen in natura uitbetaald: in koper, boomwas of kamfer. Indrukken van het dagelijks leven, uit een tijd dat fotografie dat nog niet kon doen, zijn ons nagelaten door de Japanse prentkunstenaars die als vaste visuele verslaggevers op Deshima voor de Nederlanders werkten: Ishizaki Yushi en diens leerling Kawahara Keiga.^[004-005, 009-010]

Verbindend tussen Japanners en Nederlanders was de omgang met vrouwen. Zowel bij de Nederlanders overzee als bij de Japanners die met hen in contact stonden, leefde er weinig besef van de persoonlijke integriteit van meisjes en vrouwen. Terwijl Europese vrouwen op Deshima verboden waren, was er al snel overeenstemming tussen de Japanners en Nederlanders, dat de Nederlanders op Deshima ruimschoots over gezelschapsdames, vaak van maar zestien jaar oud, konden beschikken. Beroemd is het bord op de Portugese toegangsbrug tot Deshima, waarop stond 'Verboden voor vrouwen, behalve voor prostitués'. De talrijke feesten maar ook de relaties die op het eiland voorkwamen, waar ook kinderen uit voortkwamen, kwamen maar gedeeltelijk tegemoet aan de behoefte aan een gelukkig persoonlijk leven.⁴

Behalve handel en een bijzondere vorm van leven, vond op het eilandje Deshima nog iets anders heel opmerkelijks plaats. Er bloeide kennisuitwisseling op. Japanners waren niet alleen geïnteresseerd in de handelswaar van de Nederlanders. Hoezeer het land zich ook tijdenlang beschermd had tegen buitenlandse invloeden, er was wel degelijk interesse in de kennis en inzichten van de Europese wetenschap en technologie. Het was in die context, op Deshima als hotspot van handel, diplomatie en geconcentreerde kennisuitwisseling over wetenschap en techniek, dat de fotografie zijn intrede deed in Japan.

¹ Onlangs verscheen het fascinerende boek van Anne Sey over de bijzondere manier waarop het leven op Deshima door de Nederlanders, streng in de gaten gehouden door Japanners, werd vormgegeven. Sey 2025.

² Zijl 2025: p. 41.

³ Sey 2025: p. 179.

⁴ Zijl 2025: pp. 65-77, 80, 107-109; 'Japanse vrouwen', in Sey 2025, pp. 205-215.

030

W. Bos

Portret Jan Karel van
den Broek, ca. 1850

Hij geeft les in geneeskunde
aan onder meer Doctor Joshio,
de arts van de landheer van
Shikuzen en aan de Japanse
dokter Keisai.

W. Bos

Portrait Jan Karel van
den Broek, ca. 1850

He teaches medicine to,
among others, Doctor Joshio
—the physician to the lord of
Shikuzen—and the Japanese
doctor Keisai.

W. ボス

『ヤン・カレル・ファン・デン
・ブルックの肖像』1850年頃カ

彼は、志久膳（しくぜん）
の領主の侍医である医師・吉雄
（よしお）や、日本の医師・桂斎
（けいさい）らに医学を教え
ている。

031

Maison Chevallier

Daguerreotypie camera
Hout, messing

L. Daguerre (ontwerper),
Lerebours (maker)

Kwikkast voor daguerreotypie,
met bijbehorende kist met
fotochemicaliën, Parijs, 1844

Maison Chevallier

Daguerreotype camera
Wood, brass

L. Daguerre (designer),
Lerebours (maker)

Mercury box for daguerreotype,
with accompanying chest of
photochemicals, Paris, 1844

メゾン シュヴァリエ

ダゲレオタイプ カメラ
年木、真鍮

L. ダゲール（設計）、
ルルブール（製作）

ダゲレオタイプ用水銀箱、
写真用化学薬品の箱付き、
パリ、1844年。

032

George Koch (toegeschr.)
Natte-collodium camera,
ca. 1860-1870

In gemonteerde vorm (boven) en gedemonteerd met toebehoren: een plaatklem om negatiefplaten te prepareren, een matglas om het beeld te componeren in de camera, een cassette voor het plaatsen en belichten van de negatiefplaat en een objectief met lensdop. Een foto werd gemaakt door het openschuiven van de negatief-cassette of het verwijderen van de lensdop.

George Koch (attr.)
Wet collodion camera,
ca. 1860-1870

Shown assembled (top) and disassembled with its accessories: a plate clamp for preparing negative plates, a ground glass screen for composing the image in the camera, a plate holder for inserting and exposing the negative plate, and a lens with lens cap. A photograph was taken by sliding open the plate holder or temporarily removing the lens cap.

ジョルジュ・コッホ (伝)
湿板コロジオン式カメラ
1860-1870年頃

組み立てた状態（その上）と、付属品とともに分解した状態：ネガ用ガラス板を準備するためのプレート・クランプ、カメラ内で画像を構図するためのすりガラス、ネガ用ガラス板を装填・露光するためのカセット、レンズキャップ付きのレンズ。撮影時には、ネガ用カセットのスライドを開くか、レンズキャップを取り外すことで露光を行った。

Portretten van leden van
de Japanse missie naar
Europa, 1862

Albuminedruk

Gustave Chenu

Van linksboven naar
rechtsonder:

Takenouchi Yasunori,
Matsudaira Yasunao,
Kiōgoku Takaaki,
Shibata Takenaka

Portraits of members of
the Japanese mission to
Europe, 1862

Albumen print

Gustave Chenu

From top-left to
bottom-right

Takenouchi Yasunori,
Matsudaira Yasunao,
Kyōgoku Takaaki,
Shibata Takenaka

ギュスターブ・シュヌー撮影

『文久遣欧使節幹部の肖像写真』1862

左上から右下へ

竹内保徳、松平康直、
京極高朗、柴田剛中
鶏卵紙

Portretten van leden van
de Japanse missie naar
Europa, 1862

Albuminedruk

Van linksboven
naar rechtsonder:

Robert Severin

Fukuzawa Yukichi,

Mitsukuri Shuhei,

Moriyama Takichiro

M. Hille

Ichikawa Wataru

Portraits of members of
the Japanese mission to
Europe, 1862

Albumen print

From top-left to
bottom-right

Robert Severin

Fukuzawa Yukichi,

Mitsukuri Shuhei,

Moriyama Takichiro

M. Hille

Ichikawa Wataru

「『文久遣欧使節随員の肖像写真』 1862

鶏卵紙

左上から右下へ

ロバート・セヴェリン撮影

福沢諭吉、箕作秋坪、

森山多吉郎

M・ヒレ撮影

市川渡

099

Felice Beato

*Klokhuis van de Daiwanghi-
tempel in Nagasaki, 1864-1865*

Albuminedruk

Felice Beato

*Bell tower in a temple complex
in Nagasaki, 1864-1865*

Albumen print

フェリーチェ・ベアトカ

『長崎・大音寺鐘楼』

1864-1865年頃カ

鶏卵紙

130

Antoon Bauduin (toegeschr.)
Japanse boeren, ca. 1865
 Albuminedruk

Antoon Bauduin (attr.)
Japanese farmers, ca. 1865
 Albumen print

アントーン・バウドウインカ
 『日本の農民たち』 1865年頃
 鶏卵紙

131

Antoon Bauduin
Buitenlandse jongeman, ca. 1865
 Albuminedruk

Antoon Bauduin
Foreign young man, ca. 1865
 Albumen print

アントーン・バウドウイン
 『外国人の青年』 1865年頃
 鶏卵紙

132

Antoon Bauduin

Groepsportret van de gebroeders Bauduin en drie Europese mannen, ca. 1865
Albuminedruk

Antoon Bauduin

Group portrait of the Bauduin brothers and three European men, ca. 1865
Albumen print

アントーン・バウドウイン

『バウドウイン兄弟とリチャード・ユースデン艦長と二人の外国人男性』1865年頃
鶏卵紙

133

Antoon Bauduin

Zelfportret met onbekende Europese man, ca. 1865
Albuminedruk

Antoon Bauduin

Self-portrait with an unidentified European man, ca. 1865
Albumen print

アントーン・バウドウイン

『自画像と素性不明のヨーロッパ人男性』1865年頃
鶏卵紙

153

Antoon Bauduin

*Baai van Nagasaki met
de Nederlandse wijk
op de voorgrond, 1865*
Albuminedruk

Antoon Bauduin

*Bay of Nagasaki with the Dutch
quarter in the foreground, 1865*
Albumen print

アントーン・パウドゥイン

『手前に外国人居留地を望
む長崎港』1865年頃
鶏卵紙

COLOFON

Dit boek verschijnt ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in Japanmuseum Sieboldhuis, van 24 09 2026 t/m 28 02 2027.

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
wbooks.com

In samenwerking met

Bijzondere Collecties,
Universitaire Bibliotheken
Leiden
Universiteitsbibliotheek
Nagasaki
Japanmuseum Sieboldhuis,
Leiden

Redactie

Maartje van den Heuvel
Akiyoshi Tani

Tekst

Maartje van den Heuvel
Akiyoshi Tani
Herman Moeshart
Junichi Himeno

Ontwerp /productie

Typography Interiority
& Other Serious Matters

© 2026 WBOOKS Zwolle /
de auteurs

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag
worden verveelvoudigd, opge-
slagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand, of openbaar
gemaakt, in enige vorm of op
enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën,
opnamen of op enige andere
wijze, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van
de uitgever.

De uitgever heeft ernaar ge-
streefd de rechten met betrek-
king tot de illustraties volgens
de wettelijke bepalingen te
regelen. Degenen die des-
ondanks menen zekere rechten
te kunnen doen gelden, kunnen
zich alsnog tot de uitgever
wenden.

Van werken van beeldende
kunstenaars aangesloten bij
een CISAC-organisatie is het
auteursrecht geregeld met
Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam
2026.

ISBN 978 94 625 8797 7
NUR 646

Dit boek kwam mede tot stand
dankzij financiële steun van de
Isaac Alfred Ailion Foundation
(IAAF) en het genereus ter
beschikking stellen van gedigi-
taliseerd fotografisch erfgoed
door Rijksmuseum Amsterdam,
Het Scheepvaartmuseum,
Amsterdam, Koninklijke
Collecties Den Haag, De
Nederlandsche Bank (DNB),
Nagasaki Museum van
Geschiedenis en Cultuur en
Erfgoed Leiden en Omstreken.

Omslag
017

Felice Beato
Deshima bij Nagasaki,
1864-1865
Albuminedruk

Titelblad
076

Felice Beato
Tokaido-weg in Japan (detail),
1864-1868
Albuminedruk

COLOPHON

This book is published to
accompany the exhibition of
the same name at the Japan
Museum SieboldHuis, from
24 09 2026 to 28 02 2027.

Publication

WBOOKS, Zwolle,
The Netherlands
info@wbooks.com
wbooks.com

In collaboration with

Special Collections,
Leiden University Libraries
Nagasaki University Library
Japanmuseum Sieboldhuis,
Leiden

Editorial board

Maartje van den Heuvel
Akiyoshi Tani

Text

Maartje van den Heuvel
Akiyoshi Tani
Herman Moeshart
Junichi Himeno

Design /production

Typography Interiority
& Other Serious Matters

© 2026 WBOOKS Zwolle /
the authors

All rights reserved. Nothing
from this publication may
be reproduced, multiplied,
stored in an electronic data
file, or made public in any form
or in any manner, be it elec-
tronic, mechanical, through
photocopying, recording or
in any other way, without the
advance written permission
of the publisher.

The publisher has endeavoured
to settle image rights in accord-
ance with legal requirements.
Any party who nevertheless
deems they have a claim to
certain rights may apply to the
publisher.

Copyright of the work of artists
affiliated with a CISAC organisa-
tion has been arranged with
Pictoright of Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam
2026

ISBN 978 94 625 8797 7
NUR 646

This book was made possible
by generous support from the
Isaac Alfred Ailion Foundation
(IAAF), and the generous
provision of digitised photo-
graphic heritage by the
Rijksmuseum Amsterdam,
The National Maritime museum
in Amsterdam, the Royal
Collections in The Hague,
De Nederlandsche Bank (DNB),
the Nagasaki Museum of
History and Culture, and
Erfgoed Leiden en Omstreken
(Leiden City Archives).

Cover
017

Felice Beato
Dejima near Nagasaki,
1864-1865
Albumen print

Title page
076

Felice Beato
Tokaido road in Japan (detail),
1864-1868
Albumen print

奥付

本書は、2026年9月24日から
2027年2月28日までシーボルトハ
ウス日本博物館（Japan Museum
SieboldHuis）で開催される同名
の展覧会に合わせて出版され
ました。

発行元

WBOOKS（ズヴォレ）
info@wbooks.com
wbooks.com

協力

ライデン大学図書館 特別コレク
ション室
長崎大学附属図書館
シーボルトハウス日本博物館
（ライデン）

編集

マールチェ・ファン・デン
・フーヴェル
谷 昭佳

執筆

マールチェ・ファン・デン
・フーヴェル
谷 昭佳
ヘルマン・ムスハルト
姫野順一

デザイン・制作

Typography Interiority
& Other Serious Matters

© 2026 WBOOKS Zwolle /
各著者

無断転載・複製を禁じます。
本書のいかなる部分も、出版社
の事前の書面による許可なく、
電子的、機械的、複写や録画、
その他のいかなる手段による、
複製や電子ファイルの作成と
保存、公開を禁じます。